

TARTU ÜLIKOOL
Psühholoogia instituut

Anneliis Tali

PSÜHHOLOOGIA ÕPETAMINE EESTI KOOLIDES
AASTATEL 1918-1940

Seminaritöö

Juhendaja: akadeemik Peeter Tulviste
Läbiv pealkiri: Psühholoogia õpetamine üldhariduskoolis

Tartu 2013

SISUKORD

KOKKUVÕTE	3
ABSTRACT	4
SISSEJUHATUS	5
1. HARIDUSELU KORRALDAMINE	6
2. PSÜHHOLOOGIA ÕPETAMINE GÜMNAASIUMIS	15
3. PSÜHHOLOOGIA ÕPPERAAMATUD	25
4. MIS ON ÕPPERAAMATUTE JÄRGI PSÜHHOLOOGIA JA KUIDAS SEDA UURITAKSE	27
TULEMUSED	30
ARUTELU JA JÄRELDUSED	35
KIRJANDUSE LOETELU	37

KOKKUVÕTE

Käesolevas seminaritöös uuriti psühholoogia õpetamise korraldust Eesti üldhariduskoolides aastatel 1918-1940: missuguses kooliastmes ja mis õppeaine raames psühholoogiat õpetati, milline oli õppeaine koormus, mida õppekava sisaldas ja missugust õpikut kasutati, milline oli õpikute olulisus ja kuidas need õpikud psühholoogiat kui distsipliini määratlesid. Teoreetilises uurimuses kasutati Riigiarhiivi ja Ajalooarhiivi materjale ja psühholoogiaõpikuid, mis Haridusministeeriumi poolt sel ajaperioodil õpetamiseks olid kinnitatud. Andmed tõendavad, et psühholoogiat ei õpetatud iseseisva distsipliinina, vaid õppeaine raames, mida sel perioodil nimetati kolmel erineval viisil. Õppeaine koormus muutus vaadeldava perioodi jooksul ning erines õppeharude raames. Kasutatud õpperaamatud olid psühholoogia õpetamise jaoks erineval moel olulised, kuid põhijoones määratlesid psühholoogiat kui teadust ühesugusel viisil.

ABSTRACT

Teaching Psychology in Estonian schools during 1918-1940

The aim of the current study was to investigate the teaching of psychology in Estonian schools during 1918-1940: at what school level and within what subject it was taught, what the subject's study load was, what the program consisted of, what textbook was used. The importance of those textbooks and how they defined the science of psychology was also investigated. For this theoretical study, materials of Estonian State Archive and Estonian History Archive were used. In addition were used the psychology textbooks that were confirmed by the Ministry of Education during that period. The data validate that psychology wasn't taught alone, but within a subject that had three different names during that period and that the given subject had different study loads. The psychology textbooks used were all important, though in a different way, for the teaching of psychology. Their approach to the science of psychology was similar.

SISSEJUHATUS

Käesoleva seminaritöö eesmärgiks on uurida psühholoogia õpetamise korraldamist Eesti esimese vabariigi ajal üldhariduslikes koolides. Autor leiab, et antud teema on oluline, sest seda pole eelnevalt uuritud ja see töö on oluliseks jätkuks Heiki Ennoja 2009. aastal kaitsnud TÜ Psühholoogia instituudi seminaritööle “Esimeste eestikeelsete psühholoogiaõpikute võrdlev analüüs”. Viimane käsitles õpikuid psühholoogia õpetamise vahendina, andes võrdleva ülevaate esimeste eesti keelde tõlgitud õpikute peatükkide sisust. Käesolev seminaritöö täiendab eelnimetatud uurimust, uurides psühholoogia õppeprotsessi ja selle korraldust. Töö on eeltööks laiahaardelisemale uurimusele psühholoogia mõjust kultuurile. Selleks on vaja anda ülevaade teguritest, mille kaudu psühholoogia mõju avaldab - nendest üks on haridus. Peeter Tulviste sõnul (vestlus Tartus, 2013) saab öelda, et kultuurid, kus psühholoogiat üldhariduskoolis ei õpetata, erinevad inimesepildi käsitlese poolest kultuuridest, kus psühholoogiat üldhariduslikes koolides õpetatakse. Töö on teoreetiline ja selle eesmärgi täitmiseks on uuritud Riigiarhiivi ja Ajalooarhiivi materjale ning esimese Eesti Vabariigi aegseid psühholoogiaõpikuid.

Uuritud perioodil mõjutasid psühholoogia õpetamist suurel määral Haridusministeeriumi poolsed korraldused. Sellest tulenevalt vaadeldi antud töö esimeses peatükis hariduselu reguleerimist: millised olid erinevad koolitüübid, milliseid õppeaineid neis õpetati, kuidas need vaadeldava perioodi jooksul muutusid. Teises peatükis uuriti, missuguse aine raames psühholoogiat käsitleti, milline oli õppeaine koormus, mida õppekava sisaldas ja millise õpiku järgi psühholoogiat õpetati. Kahes viimases peatükis võeti vaatluse alla antud perioodil Haridusministeeriumi poolt kinnitatud psühholoogiaõpikud: milles seisnes nende õpperaamatute olulisus psühholoogia õpetamisel ja kuidas need õpikud psühholoogiat kui teadust käsitlesid.

1. HARIDUSELU KORRALDAMINE

Pärast Saksa okupatsiooni lõppemist 1918. aastal hakkas Eesti Ajutine Valitsus koolitegevust uutele õiglastele alustele seadma. Oluliseks peeti õppetööd mitte katkestada ja järk-järgult muudatusi ellu viia. Koolide valitsemine koondati ühe ministeeriumi alla, kes hakkas vastavaid määrusi ja korraldusi assigneerima (ERA, f. 2966, nim. 4, t. 1, l. 6).

Hariduselu hakkas korraldama Eesti Õpetajate Liit ja selle ümber koondunud õpetajaskond. Esimeseks haridusministriks sai Peeter Põld, ministri abiks Friedrich Mikkelsaar, rahvuskooli juhatajaks Ernst Martinson ja keskkooli osakonna juhatajaks Jakob Westholm (Andresen, 2003). Eesmärgiks oli luua töökooli põhimõtetele toetuv ühtluskool. Ühtluskool pidi võimaldama algkooli lõpetajatel pääseda edasi kesk-, täiendus- või kutsekooli (ERA, f. 2966, nim. 4, t. 1, l. 6). Töökool rõhutas kõigil kooliastmetel loovat tööd ja isetegevust (Elango, 1975).

Üheks esimeseks Eesti Ajutise Valitsuse poolseks haridusalaseks korralduseks oli 2. detsembril 1918 vastu võetud määrus. Lisaks üldistele korraldustele määrati sellega emakeel õpilaste õppekeeleks ja korrastati ümber avalike koolide õppekeele nõuded (ERA, f. 2966, nim. 4, t. 1, l. 360).

Uue aasta alguses, 11. jaanuaril 1919 pani Haridusministeerium algkooli, keskkooli ja gümnaasiumi kohta maksma ajutised tunnikavad, mis pidid ühtlustama õppetööd lõplike tunnikavade väljatöötamiseni. Kokku kestis õppetöö 11 aastat. Koolitee algas kohustusliku algkooliga, mis kestis 3 aastat. Keskkool algas 4. klassist ja lõppes 11. klassiga, kestes nii kokku 8 aastat. Viite viimast, 7.-11. klassi nimetati gümnaasiumiks. Lisaks keskkoolile oli oma kooliteed võimalik peale algkooli jätkata kõrgemas

algkoolis. Kõrgem algkool ehk reaalkool langes enamjaolt kokku keskkooli 4 esimese, 4.-7. klassiga (ERA, f. 4217, nim. 1, t. 1, l. 1).

Algkooli õppeaineteks olid 1919. aastal emakeel, mittesunduslik esimene ja teine võõrkeel, arvuteadus, kodumaateadus, mittesunduslik maateadus ja kosmograafia, joonistamine, võimlemine, laulmine, käsitöö. Kõrgemas algkoolis ja keskkooli 4.-7. klassis õpetati emakeelt, esimest, teist ja kolmandat võõrkeelt, arvuteadust, algebrad, geomeetria ja trigonomeetria, kodumaateadust, maateadust ja kosmograafiat, loodusteadust ja füüsikat, ajalugu, kodaniku õiguseid ja kohustusi, joonistamist, võimlemist, geomeetrilist joonistamist, laulmist ja käsitööd. Gümnaasiumi, 7.-11. klassi aineteks olid emakeel, esimene, teine, kolmas ja neljas võõrkeel, algebra, geomeetria ja trigonomeetria, maateadus ja kosmograafia, loodusteadus ja füüsika, ajalugu, kodaniku õigused ja kohustused, hingeteadus ja loogika, joonistamine, võimlemine, laulmine ja mittesunduslik käsitöö. Usuõpetus oli kõigis kooliastmetes vaba õppeaine (ERA, f. 4217, nim. 1, t. 1, l. 1).

Asutav Kogu võttis 1919. aasta septembris vastu määruse koolikohustuse laiendamise kohta, mille järgi pidi sunduslik algkool endise kolme aasta asemel hakkama kestma neli aastat. Sellega seoses kujundati ümber koolisüsteem. Neli esimest klassi nimetati algkooli alamastmeks. 5.-6. klass said kõrgema algkooli nimetuse (ERA, f. 3232, nim. 1, t. 4, l. 21). Koolikohustuse täitmata jätmise korral pidid lapsevanemad või hoolekandjad hakkama maksma rahatrahvi (ERA, f. 4217, nim. 1, t. 1, l. 63).

Kohustusliku algkooli õppeaineteks määrati eesti keel, kodulugu, laulmine, võimlemine, käsitöö, joonistamine, matemaatika, loodusteadus, maateadus, ajalugu, ühisteadus, esimene võõras keel (ERA, f. 4217, nim. 1, t. 1, l. 98). Seoses algkooli ümberkorraldamisega andis Haridusministeerium 1920. aastal välja ka korralduse keskkooli tunnikava kohta. Selles märgiti, et 7.-11. õppeaasta kohta jääb peajoones kehtima endine gümnaasiumi tunnikava, sisaldades väiksemaid täiendusi ja märkusi (ERA, f. 3179, nim. 1, t. 6, l. 48).

Pärast “Avaliku algkooli seaduse” ja “Avalike keskkoolide seaduse” vastuvõtmist hakkas haridussüsteem põhinema üha kindlamatel alustel. Seni olid mõlemas kooliastmes kehtinud ajutised tunni- ja õppekavad. Uutes õppekavades kaotati see, mis oli vastuolus Eesti Vabariigi demokraatliku ühiskonna põhimõtetega. Esikohale tõsteti üldkultuurilised ning rahvuslikud väärtused. Kooli eesmärgiks loeti laste kehaline ning vaimne arendamine, püsivate teadmiste ning oskuste andmine (Andresen, 2003).

Kohustuslikeks algkooli õppeaineteks 1.-6. klassis määrati 1920. aastal vastuvõetud “Avaliku algkooli seadusega” emakeel, matemaatika, loodusõpetus, maateadus, ajalugu, kodanikuteadus, joonistamine, laulmine, käsitöö, võimlemine, kodulugu ja vabatahtlikult usuõpetus. Esimese võõrkeelena õpetati 3.-6. klassis saksa keelt ja teise võõrkeelena 5.-6. klassis inglise keelt (ERA, f. 4217, nim. 1, f. 1, l. 219).

Uue algkooli seaduse alusel nimetati endised valla-, kihelkonna-, ministeeriumi-, linna- ja kroonukoolid, kõrgemad alg- ja rahvakoolid kuueklassilisteks algkoolideks. Vähemusrahvustele tuli emakeelne klass avada siis, kui selleks oli vähemalt 20 sooviavaldust. Eesmärgiks sai seada sisse kuueklassiline koolikohustus, mille viimaseks ellurakendamise tähtajaks määrati 1. jaanuar 1930 (Andresen, 2003).

1922. aastal vastuvõetud “Avalike keskkoolide seaduse” järgi oli keskkool emakeelne, maksuta ja moodustas ühtluskooli teise astme. Keskkool algas seitsmendast klassist ja õpilasi võeti sinna vastu ilma eksamita, 6-klassilise algkooli lõputunnistuse alusel. Kuni 1934. aastani koosnes keskkool viiest klassist. Kaks esimest klassi, mis moodustasid alamastme, olid kõikidel keskkooli tüüpidel üldised. Kolmes viimases klassis, mis moodustasid ülema astme ja mida võiks nimetada keskkooli gümnaasiumi osaks, jaotusid klassid harudeks (keelte, kunsti, kirjandusline, ajalooline, loodusteadline, matemaatiline, kommerts jne). Keskkooli ülesandeks oli anda noorsoole tema võimetele ja kalduvustele vastav haridus, kasvatades teda ausaks ja haritud riigikodanikuks, ja valmistades teda ette kõrgemasse õppeasutusse astumiseks (ERA, f. 4217, nim. 1, t. 2, l. 87-90).

Avalike keskkoolide seaduse elluviimisega kaotasid maksvuse kõik endised Vene ja Saksa okupatsiooni aegsed keskkoolide kohta käivad seadused ja määrused ja need Eesti valitsuse aegsed seadused ja määrused, mis käesoleva seaduse maksmapanekuga muudeti (ERA, f. 4209, nim. 1, t. 722, l. 63).

Järgmise aasta kevadest pani Haridusministeerium maksma uued eriharuliste avalike gümnaasiumide humanitaar-, reaals-, kommerss-, tütarlaste majapidamis- ja põllumajandusharude tunnikavad. Lisaks kohustuslikele ainetele tuli õpilastel nüüd valida vastavalt enda õppeharule valitavate õppeainete rühm (EAA, f. 4643, nim. 1, t. 238, l. 63-69). Eriaineliste gümnaasiumide arenemise lõppsihiks sai kutseline keskkool (ERA, f. 4217, nim. 1, t. 2, l. 49).

Avalike keskkoolide kohustuslikeks aineteks harust sõltumatult said eesti keel, matemaatika, loodusteadus ühes tervishoiuga, maateadus ühes kosmograafiaga, ajalugu, kodaniku- ja majandusteadus, mõtteteaduse eelkursus ühes hingeteaduse ja eetikaga, 1. ja 2. võõras keel, joonistamine ja joonestamine, käsitöö, laulmine, võimlemine, usuõpetus. Humanitaarharus tuli valitavate ainete hulgas valida kolme rühma vahel, kas 1) 3. võõras keel või 2) majapidamisõpetus ja tütarlaste käsitöö, kasvatusteadus ja lastehoid või 3) joonistamine, kunstiajalugu. Reaalharus olid valitavateks rühmadeks: 1) praktilised tööd füüsikas, keemias ja bioloogias 2) majapidamisõpetus ja tütarlaste käsitöö 3) põllumajandus 4) joonestamine 5) poeglaste käsitöö 6) lisatunnid 2. võõras keeles. Majapidamisharu kohustuslike ainete hulka kuulus veel kasvatusteadus ühes lastehoiuga ja praktika, valitavate ainete rühmadeks olid 1) 1. või 2. võõra keele lisatunnid 2) muusika, joonistamine ja lastemängud. Kommertsharu kohustuslikud ained sisaldasid endas suuremat spetsialiseeritust harule, lisaks kuulusid sunduslike ainete hulka veel raamatupidamine, kaubanduskirjavahetus, masinkiri. Valitavate ainete rühmadeks olid 1) 3. võõras keel 2) ühistegevusõpetus, kiirkiri ja praktilised tööd kaubateaduse alal 3) majapidamisõpetus ja tütarlaste käsitöö. Põllumajandusharus lisandusid kohustuslike ainete hulka taimekasvatus ja loomakasvatus, põllutööriistad ja masinad, põllumajapidamine. Valitavate ainete rühm sisaldas 1) praktilised tööd põllumajanduse alal 2) praktilised tööd majapidamise alal (EAA, f. 4643, nim. 1, t. 238, l. 63-69).

Aastal 1925 tekkis haridusringkonnas arutelu keskkooli õppekava puudutavate probleemide üle. Juhan Tork juhtis tähelepanu sellele, et keskkooli õppekavade puhul oli seni eelkõige arvestatud sellega, missuguseid eelteadmisi läks ülikoolis tarvis. Algkooli võimalustega ei olnud aga realistlikult arvestatud. Keskkoolide õppekavad olid liialt ülekoormatud ja seetõttu kannatas noorsoo tervis. Õpetajad kurtsid, et didaktilise materialismi tõttu ei saanud nad metoodiliselt korralikult töötada. Juhan Torgi hinnangul tuli õppekavasid muuta nii, et need arvestaks rohkem õpilaste isiksuse ja selle loomuliku arenemiskäiguga (ERA, f. 4217, nim. 1, t. 2, l. 53).

Üheks haritlaste ettepanekuks teiste seas oli uue keskkooli tüübi loomine tütarlaste jaoks. See pidi andma üldharidust, mis oleks vastavuses naisloomusega. Selleaegsed gümnaasiumid olid nende hinnangul liialt konkreetse elukutse jaoks määratud. Visiooniks sai humanitaargümnaasiumi harunemine peale teist keskkooli klassi. Tütarlastele suunatud keskkooli harus pidi lahkuminek olema järgmistes ainetes: matemaatikas, füüsikas ja filosoofia eelkursuses, mille asemel tuli õpetada psühholoogiat ja kasvatusteadust, iseäranis laste oma. Viimases klassis peeti oluliseks hakata õpetama sotsiaalset hoolekannet (ERA, f. 4217, nim. 1, t. 2, l. 52).

Aastast 1926 hakkasid keskkooli humanitaar-, reaalar-, kommerts-, majapidamis- ja põllumajandusharu 1., 2., ja 3. klassis kehtima uued tunnikavad (ERA, f. 4217, nim. 1, t. 6, l. 58). 4.-5. klassid töötasid edasi 1923. aastal vastuvõetud keskkooli tunnikavade alusel (ERA, f. 2536, nim. 2, t. 344, l. puudub). Eriaineliste gümnaasiumide tunnikavasse lisandus veel kohustuslik suvepraktika, mis oli vastavuses õppeharu spetsialiteediga (ERA, f. 4217, nim. 1, t. 6, l. 58).

Kohustuslike ainete osas toimus muutus võrreldes 1923. aastal kinnitatud avalike keskkoolide tunnikavaga vaid 2. võõrkeeles osas, mis polnud enam kõikides keskkooliharudes kohustuslik. Humanitaarharus sai nüüd valida mitte 3, vaid 2 valitavate ainete rühma vahel, kuna 3. rühm, milles õpetati joonistamist ja kunstiajalugu, kaotati. Reaalharus koondati joonestamine ja poeglaste käsitöö ühe valitava rühma alla. Majapidamisharus lisandus kohustuslike ainete hulka majapidamisõpetus ühes praktikaga ja esimeseks valitavaks rühmaks jäi ainult 2. võõras

keel. Põllumajandusharus lisandusid kohustuslike ainete hulka kultuurtehnika, maamõõtmine ja praktilised tööd loodusteaduse alal. Valitavate ainete rühma lisandus 3. rühm, kuhu kuulus võõrkeel, ja 2. valitavasse rühma majapidamise alal lisandus praktiliste tööde kõrvale tütarlaste käsitöö (ERA, f. 4217, nim. 1, t. 6, l. 58-62).

1928. aastal võeti algkoolide kohta vastu uus määrus. Selle järgi algas õppetöö maakoolides hiljem ja lõppes varem. Lisaks hakati maakoolides andma matemaatika ja loodusõpetuse tunde rohkem kui linnakoolides. Määrusega koos anti välja õppeprogrammide seletuskiri, milles olid ära märgitud kasvatuslikud eesmärgid, antavate teadmiste ja oskuste maht, seotus teiste ainetega ja didaktilised ning metoodilised lahendused (ERA, f. 4217, nim. 1, t. 6, l. 69-70).

Keskool oli selleks ajaks saanud raske ülesande kanda. Ta pidi andma nii kutseharidust kui ka akadeemilist küpsust ülikooli jaoks. Päevakorda kerkis üha enam keskkooli korraldamise küsimusi: õpilaste selektsiooni vajadus, tarvidus uue keskkooli tüübi järgi, võõrkeelte valiku küsimus jms. Neid küsimusi arutati nii üldises kui ka pedagoogilises ajakirjanduses, koolitegelaste koosolekutel, Riigikogus, poliitiliste rühmituste kongressidel. Põhjalikku kaalumist leidsid need küsimused 1929. aasta aprillis gümnaasiumi õpetajate esimesel kongressil (ERA, f. 2536, nim. 2, t. 441, l. 6).

Nii algkooli kui keskkooli tunnikavas tehti 1930. aastal ümberkorraldusi. Algkooli kohta võeti vastu määrus, millega tehti muudatusi kõlblusõpetuses, kodanikuõpetuses ja tööõpetuses (ERA, f. 4217, nim. 1, t. 10, l. 44). 1926. aastal maksma pandud keskkooli tunnikavade asemele pandi humanitaar-, reaalar-, majapidamis-, kommersi- ja põllumajandusharus jõusse uued tunnikavad (ERA, f. 4217, nim. 1, t. 10, l. 36). Need ei sisaldanud enam valitavate ainete rühma, jäid ainult harule vastavad kohustuslikud ained (ERA, f. 2536, nim. 2, t. 393, l. puudub).

Kohustuslike ainete hulka lisandus võrreldes 1926. aastal kinnitatud keskkoolide tunnikavadega poeglastele riigikaitseline õpetus ja tütarlastele käsitöö, võimlemine nimetati kehakasvatuseks. Humanitaarharu kohustuslikuks aineks oli veel 2. ja 3. võõrkeel ning 3. võõrkeele asemel võis teise valikuna õpetada majapidamisaineid (mis

1924. aastal kinnitatud tunnikava järgi olid keemia ja bakterioloogia, terviseõpetus, kasvatusteadus ühes kasvatusteaduse ajaloo ja lastehoid, muusika, joonistamine ja lastemängud) (ERA, f. 4643, nim. 1, t. 249, l. 13). Reaalharus lisandusid kohustuslike ainete hulka üks võõrkeel ja praktilised tööd loodusteaduses. Majapidamisharus käsitleti mõtteteaduse eelkursust ühes hingeteadusega ja eetikat ühes kasvatusteadusega, seetõttu nimetati õppeaine Mõtte- ja kasvatusteaduseks ühes kasvatuspraktikaga (ERA, f. 4217, nim. 1, t. 10, l. 36-38). Kommertsharus õpetati lisaks teist ja kolmandat võõrkeelt, raamatupidamist, kaubanduskirjavahetust. Põllumajandusharus õpetati kohustuslike ainetena taime- ja loomakasvatust, aiandust, majanduseteadust ja maatulundust, poeglastele maamõõtmist ja kultuurtehnikat ning põllutööriistade ja masinate õpetust, tütarlastele majapidamisõpetust ning käsitööd eraldi poiss- ja tütarlastele (ERA, f. 2536, nim. 2, t. 393, l. puudub).

Haritlaste üleproduktsooni tõttu kerkis 1933. aastal üles küsimus koolisüsteemi reformimisest. Ülikooli ringkonnast kuuldus nurinat, et keskkoolide ettevalmistus ülikooli astumiseks polnud küllaldane. Soovitati viia sisse katsed enne algkoolist keskkooli astumist, keskkooli lõpetamisel ja ülikooli sisseastumisel. Leiti, et vajalik oleks kehtestada kahetüübiline keskharidus, kus kolmeklassiline reaalkool annaks ettevalmistuse tegelikuks eluks ja kuueklassiline gümnaasium ülikoolis edasiõppimiseks (ERA, f. 2536, nim. 2, t. 441, l. 6).

1933. aastal korraldatud koolinõunikepäeval räägiti algkooli lõpetaja kehalise ja vaimse arengu kohta uurimistöö korraldamisest. Uurimise alla pidi kuuluma lõpetaja kehaline areng, intelligents, teadmiste ja oskuste seisund ja kõlbeline tasapind. Vahenditeks pidid olema ainetestid ja aineõpetaja täidetud ankeedid (ERA, f. 2536, nim. 2, t. 441, l. puudub).

Koolireform teostati järgmisel, 1934. aastal äsja haridusministriks saanud N. Kannu juhtimisel. Selle käigus muudeti algkooli seadust, millega langes kõlblusõpetus kui iseseisev aine sunduslike õppeainete hulgast välja (ERA, f. 4209, nim. 1, t. 722, l. 190). Juurde tuli uus koolitüüp progümnaasium ehk humanitaarharuga keskkool, mis oli viieklassiline ja tugines algkooli neljale klassile. Keskhariduse teine aste oli

kolmeklassiline reaalharuga keskkool, mis tugines algkooli kuuele klassile. Mõlemast keskkooli tüübist võis eksamite alusel pääseda kolmeklassilisse gümnaasiumisse, mis omakorda jagunes reaal- ja humanitaarharuks. Kolmeastmelise koolisüsteemi – algkooli, keskkooli ja gümnaasiumi – läbimiseks kulus nüüd 12 aastat (4+5+3 või 6+3+3) (ERA, f. 2013, nim. 1, t. 968, l. 1).

Keskkool pidi siduma esimese astme kooli kolmanda astme kooliga. Seega pidid keskkooli õppekavad ühest küljest olema rajatud algkooli omadele, teisest küljest aga haarama piisavalt suure materjalihulga, mis oleks aluseks edasiõppimisele järgmise astme õppeasutustes (ERA, f. 4643, nim. 1, t. 443, l. puudub).

Keskkooli sunduslikeks õppeaineteks määrati emakeel, matemaatika, loodusteadus ühes keemia ja tervishoiuga, füüsika, maateadus, ajalugu, kodaniku- ja majandusõpetus, võõrkeel, joonistamine, laulmine, võimlemine, käsitöö, usuõpetus ja riigikaitseõpetus. Gümnaasiumis lisandusid sunduslike õppeainete hulka veel filosoofia, kosmograafia ja teine võõrkeel (ERA, f. 2536, nim. 2, t. 441, l. puudub).

Asendati seni kehtinud kolmepalline hindamisviis (hea, rahuldav, nõrk) viiepallisega (väga häa, hea, rahuldav, puudulik, nõrk). Leiti, et hoolsuse hindamine tuleks edaspidi ära jätta ja selle asemel hakata hindama kohusetunnet. Kohusetunnet peeti laiemaks mõisteks ning see sisaldas endas ka hoolsust. Sellega sai rõhutada seda, et õpilane juba varases eas mõistaks, et kohusetunnet hinnatakse kõrgelt (ERA, f. 4209, nim. 1, t. 722, l. 57).

Aastal 1936 asus Haridusministeeriumi Koolivalitsus koostama koolide võrku (ERA, f. 2536, nim. 2, t. 559, l. puudub). 1934. vastuvõetud keskkooli reformi järgi sai progümnaasiumisse astuda ilma eksamita, algkooli neljanda klassi lõputunnistuse alusel ja reaalkooli eksami alusel. Koolivõrgu koostamisega seoses muudeti keskkooli vastuvõtu tingimusi nii, et mõlemasse keskkooli astmesse sai edaspidi sisse astuda ilma eksamita (EAA, f. 409, nim. 4, t. 58, l. 146).

Kui varasemalt oli põhirõhk olnud algkooli ja keskkooli kujundamisel, siis aastal 1937 asetati rõhk gümnaasiumi osa edendamisele. Tunnikava koostamisel peeti oluliseks gümnaasiumitele suurema vabaduse andmist. Tunnikava pidi koosnema kolmest lülis: A) kõigile gümnaasiumitele kohustuslikest ainetest B) kooli harule, kas reaali- või humanitaarharule vastavatest ainetest ja C) ainetest, mis veelgi rõhutavad valitud haru või mis on eriomased koolile (ERA, f. 4217, nim. 1, t. 12, l. 22).

Kohustuslike ainete osa jäi samaks 1934. aastal kinnitatud gümnaasiumi tunnikavas määratuga (ERA, f. 4217, nim. 1, t. 12, l. 22). B-osa täitmiseks sai gümnaasiumi ülalpidaja valida kahe erineva humanitaarharu ja kolme erineva reaalaru vahel. Humanitaarharu jagunes: 1) Võõrkeelt rõhutavaks, kus õpetati lisaks emakeelt, 2. võõrkeelt, ladina keelt, ajalugu, filosoofiat. 2) Vanu keeli rõhutavaks, kus õpetati lisaks eesti keelt, ladina ja kreeka keelt, ajalugu, filosoofiat. Reaalaru jagunes: 1) Matemaatikat ja loodusteadust rõhutavaks, kus õpetati lisaks matemaatikat, loodusteadust, loodusteaduse ja füüsika praktikumi, füüsikat, kosmograafiat, joonistamist ja joonestamist. 2) Kommertsteadusi rõhutavaks, kus õpetati lisaks matemaatikat (kaubaarvutust), loodusteadust (kaubateadust), geograafiat, majandusteadust, raamatupidamist, masin- ja kiirkirja. 3) Mitmesuguseid aineid rõhutavaks, kus õpetati lisaks eesti keelt, võõrkeelt, filosoofiat ja kasvatusteadust, loodusteadust, joonistamist, kodundust (ERA, f. 4217, nim. 1, t. 12, l. 23).

19. augustil 1940 kinnitati ENSV Üldharidusliku kooli ülemineku tunnikava, kus algkool ja keskkool kehtsid kokku 12 aastat (ERA, f. 2013, nim. 1, t. 968, l. 409). Algkooli, 1.-6. klassi kohustuslikeks aineteks olid eesti keel, vene keel, võõrkeel, ajalugu, matemaatika, maateadus, loodusteadus, ilukiri, joonistamine, käsitöö, laulmine, kehaline kasvatus. Keskkooli, 7.- 12. klassi tunnikava kohustuslikeks aineteks said eesti keel, vene keel, võõrkeel, ajalugu, konstitutsioon, matemaatika, füüsika, astronoomia, keemia, maateadus, loodusteadus, joonestamine, kehaline kasvatus, sõjaväeline õpetus poeglastele ning esmaabi ja kodundus tütarlastele (ERA, f. 4217, nim. 1, t. 16, l. 36).

2. PSÜHHOLOOGIA ÕPETAMINE GÜMNAASIUMIS

Eesti iseseisvuse esimestel aastatel töötas keskkool väliselt Vene keskkoolide seaduste alusel. Sisuliselt muutus õppetöö aga 1918. aasta lõpul, kui Eesti Ajutine Valitsus võttis vastu “Ajutised määrused koolide kohta” ja kui 1919. aasta alguses võeti vastu määrus ajutiste tunnikavade kohta. Keskkooli välised struktuurimuudatused algasid sellega, et Vabariigi Valitsus võttis 1920. aastal vastu määruse avalike algkoolide kohta, millega hakati algkooli klasse muutma keskkooli ettevalmistusklassideks. Sellega määrati, et keskkooli lõpetamiseks oli vaja õppida 11 aastat: 6 aastat algkoolis ja 5 aastat keskkoolis (ERA, f. 2536, nim. 2, t. 441, l. puudub).

11. jaanuaril 1919. aastal maksma pandud esimeste ajutiste tunnikavade põhjal ei olnud psühholoogiat kui iseseisvat õppeainet algkooli, keskkooli ega gümnaasiumi tunniplaanis. Ka järgnevatel Haridusministeeriumi poolt aastatel 1918-1940 kinnitatud tunnikavades psühholoogiat iseseisva distsipliinina ei õpetatud. 1919. aastal vastuvõetud tunnikavades käsitleti psühholoogiat gümnaasiumi õppeaine “Hingeteadus ja loogika” raames keskkooli kahes viimases, 10. ja 11. klassis. Mõlemas klassis oli aine koormus 1 kord nädalas (ERA, f. 4217, nim. 1, t. 1, l. 1).

Sama aasta septembris muudeti koolisüsteemi seoses koolikohustuse laienemisega neljale õppeaastale. Varasemalt keskkooli alla kuulunud 5. ja 6. klass liideti algkooliga ja nimetati kõrgemaks algkooliks (ERA, f. 4217, nim. 1, t. 1, l. 98). Sellega seoses pidi muutuma ka keskkool. 1920. aastal kehtestas Haridusministeerium keskkooli 7.-11. klassis küll uue tunnikava, kuid õppeainete õpetamise osas jäi see peajoones samaks 1919. aastal kinnitatud gümnaasiumi tunnikavaga. Õppeaine “Hingeteadus ja loogika” osas märgiti, et see ei sisalda muudatusi võrreldes 1919. kinnitatud tunnikavaga ning seda õpetati edasi 10. ja 11. klassis, koormusega 1 kord nädalas (ERA, f. 3179, nim. 1, t. 6, l. 48). Minimaalõppekavades märgiti, et nagu 1919. aastal kinnitati, õpetatakse

õppeainet endiste Vene poeglaste keskkoolide õppekavade ulatuses (ERA, f. 2966, nim. 4, t. 1, l. 227).

Järgmisel, 1921. aastal andis Haridusministeerium välja keskkoolide kohta käivad täielikud õppekavad. Need määrati õpetajatele juhtnöörideks, millest nad olid kohustatud juhinduma õppeainete õpetamisel (ERA, f. 3083, nim. 1, t. 31, l. 3). Õppekavade tarvitamisele võtmisega ühtlustati õppetööd. Samuti avanes nende kindlaksmääramisega võimalus kõrvaldada pahed, nagu ekslik õpetamine ja mittevastavate õpperaamatute tarvitamine, mis üleminekuoludes olid ilmnunud (ERA, f. 2966, nim. 4, t. 1, l. 611). Õppekavades märgiti, et ainet “Hingeteadus ja loogika” tuli õpetada endiste Vene poeglaste keskkoolide õppekavade ulatuses nagu see ka 1920. aastal vastuvõetud minimaalõppekavades oli määratud (ERA, f. 3083, nim. 1, t. 31, l. 3).

Samal aastal saatis Haridusministeerium välja ringkirja sõnumiga, et ta on saanud palju teateid selle kohta, et paljud koolid tellisid õpperaamatuid välismaalt, kuigi kodumaal oli kirjutatud väga häid ja vastuvõetud õpperaamatuid. See, et neid telliti välismaalt, takistas Haridusministeeriumi hinnangul Eesti oma koolikirjanduse edendamist. Sellega seoses paluti tähelepanu pöörata oma koolikirjandusele (ERA, f. 4217, nim. 1, t. 2, l. 50).

Pärnu I gümnaasiumis, mis siinkohal on näiteks psühholoogia õppekavast 1919.-1922. aastatel, õpetati aine “Hingeteadus ja loogika” hingeteaduse osa 10. ning loogika osa 11. klassis. Hingeteaduse all käsitleti psühholoogiast järgmist: hingeteaduse ainekst ja ülesannetest; hingeteaduse uurimisviisid ja allikad; hingeliste nähtuste klassideks jaotamisest; tuntuse hingeteadus; märkamised; märkamiste ja ärrituste vahetkord; väliste nähtuste objektiivsus; mälu; tähelepanemine; mõttekujutused; ruumi ja aja vastuvõtmisest; kontseptsioonid; otsustamised; järeldamised; kõrgemad mõisted. Õpperaamatuks oli G. Tshelpanowi “Psühholoogia õpperaamat” (N. Kannu tõlkes, I ja II vihik) (EAA, f. 409, nim. 4, t. 66, l. 2).

1922. aastal andis Haridusministeerium välja uued keskkooli õppekavad 1920. aastal kinnitatud tunnikava kohta ning nende järgi õpetati kuni 1924. aastani. Õppekoormus jäi samaks, mis 1920. aastal kinnitati. Õppeaine “Hingeteadus ja loogika” koosnes kahest erinevast osast, kus ühes osas keskenduti hingeteadusele ja teises osas loogikale. Hingeteaduse osas õpetati väljaantud õppekava alusel psühholoogiat, mille all käsitleti järgmist: hingeteaduse aine ja ülesanne; hingeteaduse uurimise viisid ja allikad; hingeteaduse klassidesse jaotamine; ergukava ehitus ja funktsioonid; märkamine; Weber-Fechneri seadus; märkamiste reproduktsioon; assotsiatsioon; mälu; tähelepanemine; mõttekujutus; mõisted; otsustamine; järeldus; tundmused, nende liigitamine ja reproduktsioon; üksikud tundmused; tahe: tahte akti elemendid ja momendid; tahtejõu kasvatamine; ettekujutus “minast” ja iseteadvus (EAA, f. 4643, nim. 1, t. 249, l. 80).

1922. aastal vastuvõetud “Avalike keskkoolide seadusega” jaotus keskkool teatud distsipliinidele keskenduvateks harudeks. Uued eriharulised tunnikavad pandi maksma aga järgmisel, 1923. aastal. Varasem “Hingeteadus ja loogika” nimetati “Mõtteteaduse eelkursuseks ühes hingeteaduse ja eetikaga” ja seda hakati erinevates õppeharudes õpetama erineva koormusega. Humanitaar- ja põllumajandusharus õpetati nimetatud õppeainet keskkooli viimases, 11. klassis 2 korda nädalas ning reaal-, tütarlaste majapidamis- ja kommertsharus keskkooli 10. ja 11. klassis 2 korda nädalas. Õppeainet õpetati 1922. aastal väljaantud õppekavade alusel (EAA, f. 4643, nim. 1, t. 238, l. 63-69).

Haridusministeeriumi haridusnõunik teatas 1923. aasta detsembris W. Jerusalem õpiku “Psühholoogia õperaamat” (August Kuksi tõlkes eesti keelde) ilmumisest (ERA, f. 4217, nim. 1, t. 4, l. 4). Järgmisel, 1924. aastal teatas Haridusministeerium ka H. Höffding õpiku “Psükoloogia pääjooned- kogemuse põhjal” ilmumisest (tõlkinud K. Freiberg) (ERA, f. 4217, nim. 1, t. 4, l. 73). Mõlemat õpikut kasutati 1922. aastal kinnitud õppekava õpetamiseks.

1923. aastal maksma pandud eriharuliste keskkoolide tunnikava kohta andis Haridusministeerium 1924. aastal välja uued õppekavad. Õppeaine “Mõtteteaduse

eelkursus ühes hingeteaduse ja loogikaga” kohta märgiti, et õppeainet läbitakse erinevates harudes erinevalt. Gümnaasiumi humanitaar-, reaal-, majapidamis- ja kommertsharus õpetati seda kogu väljaantud õppekava ulatuses. Põllumajanduse ja tehnikaharus tuli õpetada küll sama kava järgi, kuid välja tuli jätta loogika osa. Ministeerium palus koolivalitsustel avaldada ka enda arvamust 1924. aastal väljaantud õppekavade kohta (ERA, f. 2536, nim. 2, t. 235, l. 3). Narva Kommertsikool avaldas näiteks soovi paigutada psühholoogia õpetamine ettepoole filosoofiast, metafüüsikast ja loogikast (ERA, f. 2536, nim. 2, t. 235, l. puudub).

Õppeaine “Mõtteteaduse eelkursus ühes hingeteaduse ja eetikaga” raames õpetati 1924. aastal väljaantud õppekava järgi filosoofiat, loogikat, psühholoogiat, metafüüsikat ja eetikat. Psühholoogia kava sisaldas: psühholoogia meetodit, psühholoogiat ja füsioloogiat, psühholoogiat ja filosoofiat, psühholoogia jaotust. Neid aspekte uuriti psühholoogia kolme peamise, tunnetuse, tundmuse ja tahtmuse uurimisvaldkonna raames. Tunnetuse alapeatüki all käsitleti järgmist: aisting, aistingu tekkimine ja üldised omadused, kvaliteet, intensiivsus ja emotsionaalne toon; aisting ja tajumus; kompimine; nägemine; kuulmine; haistmine; nuusutamine; orgaanilised aistingud; kujutus; kujutluste klassifikatsioon; kujutluste voolamine, assotsiatiivne ja appertseptiivne; tähelepanu; mälu; mälu tüübid; fantaasia; mõtlemine ja keel; ruumi, aja, arvu, substantsi, kausaalsuse ja eksistentsi mõistete tekkimine. Tundmuse alapeatüki all kuulus käsitlemisele järgmine: tunnete klassifikatsioon; individuaalsed tunded; perekondlikud tunded; patriootilised tunded; kaastunne; usulised tunded. Viimase tahtmuse (iseloomu) alapeatüki all kuulus käsitlemisele järgmine: tahte esinemine; tahte teostumine; tahte akti elemendid ja momendid; “Mina” teadvus ja “Mina” tunnetamine; isiksus ja karakter; karakteri elemendid: temperament, päritud kalduvused, harjumused, meelsus; karakteri kasvatamine (ERA, f. 2536, nim. 2, t. 235, l. 4-6).

1924. aasta augustis täpsustas haridus- ja sotsiaalminister 1918. aastal ametisse määratud kooliraamatute komisjoni tegevuskava. Peamisteks ülesanneteks oli kooliraamatute hindamine ja koolidele tarvitamiseks soovitamise, uute tarvilike õpperaamatute soetamine ning hea kirjanduse koostamine avalikku raamatukogude võrku kuuluvatele raamatukogudele (ERA, f. 2536, nim. 2, t. 393, l. 119). Kuna

Haridusministeerium tähendas 1925. aastal kooliraamatute sagedast vahetamist õpetajate äranägemise järgi, pani Haridusministeerium maksma määruse, et soovitatud raamatut ei tohi vahetada soovitamata raamatu vastu ja et raamatute vahetamist võib otsustada ainult pedagoogika nõukogu (ERA, f. 4217, nim. 1, t. 5, l. 37).

Aastal 1925 teatas Haridusministeerium G. Tshelpanowi "Psühholoogia õperaamatu" (keskkoolidele ja iseõppimiseks) 7. väljaande ilmumisest (tõlkinud N. Kann). See oli varasemalt, 1917. aastal ilmunud õpperaamatu parandatud trükk (ERA, f. 4217, nim. 1, t. 5, l. 16). Seda õpperaamatut koos W. Jerusalemi õpiku "Psühholoogia õperaamat" ja H. Höffdingi õpiku "Psühholoogia põhjooned- kogemuse põhjal" kasutati 1924. aastal kinnitatud "Mõtteteaduse eelkursuse ühes hingeteaduse ja eetikaga" õppekava õpetamiseks.

Kui 1926. aastal hakkasid keskkooli 7., 8. ja 9. klassis kehtima uued tunnikavad, siis 10. ja 11. klass jäid edasi töötama 1923. aastal vastuvõetud tunnikavade alusel, sisaldades teatavaid muutusi õppekoormuse osas. Kuna psühholoogiat õpetati kahes viimases gümnaasiumi klassis aine "Mõtteteaduse eelkursus ühes hingeteaduse ja eetikaga" raames, siis ei sisaldanud see endas peale õppeaine õpetamise koormuse teisi muutusi. Humanitaarharus õpetati "Mõtteteaduse eelkursust ühes hingeteaduse ja eetikaga" viimases, 11. klassis 3 korda nädalas, 1 kord rohkem kui 1923. aastal kinnitatud tunnikava järgi. Reaal-, kommerts- ja põllumajandusharus õpetati seda samuti viimases klassis, kuid koormusega 2 korda nädalas. Reaal- ja kommertsharus vähenes koormus poole võrra võrreldes 1923. aastal vastuvõetud tunnikavadega, põllumajandusharus jäi koormus samaks. Majapidamisharus vähenes koormus samuti, jaotudes nii, et 10. klassis õpetati seda 2 korda nädalas ja 11. klassis 1 kord nädalas. "Mõtteteaduse eelkursus ühes hingeteaduse ja eetikaga" läbiti 1924. aastal kinnitatud õppekava alusel (ERA, f. 4217, nim. 1, t. 6, l. 58-62).

Kuid juba 1930. aastal muudeti 1926. aastal kinnitatud keskkooli tunnikavasid. Kõige suuremaks muutuseks võrreldes eelnevate tunnikavadega oli see, et vähendati õppeaineid ja sellega õpilaste õppekoormust. Uute keskkoolide tunnikavades õpetati "Mõtteteaduse eelkursust ühes hingeteaduse ja eetikaga" gümnaasiumi osas ja

erinevates harudes, nagu eelnevatki, erineva koormusega. Humanitaarharus õpetati seda kahes viimases, 10. ja 11. klassis 2 korda nädalas, mis on 2 korda rohkem kui 1923. aastal kinnitatud tunnikava järgi ja 1 tunni võrra rohkem kui 1926. aastal kinnitatud tunnikava järgi (ERA, f. 4217, nim. 1, t. 10, l. 36-37). Reaal-, kommerts- ja põllumajandusharus õpetati "Mõtteteaduse eelkursust ühes hingeteaduse ja eetikaga" sama koormusega kui 1926. aastal kinnitatud õppekava järgi (ERA, f. 4217, nim. 1, t. 10, l. 36-37, ERA, f. 2536, nim. 2, t. 393, l. puudub). Majapidamisharus olenes koormus sellest, kas tegemist oli majapidamise ühe või kahe võõrkeele haruga. Mõlemas harus suurenes oluliselt õppeaine koormus võrreldes 1926. aastal kinnitatud õppekavaga. Ühe võõrkeelelega harus õpetati "Mõtte- ja kasvatusteadust ühes kasvatuspraktikaga" 10. klassis 3 korda ja 11. klassis 4 korda nädalas. Kahe võõrkeelelega majapidamisharus õpetati "Mõtte- ja kasvatusteadust ühes kasvatuspraktikaga" koormusega 10. klassis 2 korda ja 11. klassis 3 korda nädalas (ERA, f. 4217, nim. 1, t. 10, l. 36-37).

Uute tunniplaanidega koos andis Haridusministeerium välja ka keskkoolide kohta käivad uued õppekavad. Märjiti, et uute kavade sisuline ja ulatuslik lahkumine senini kehtinutest polnud suur, sisaldades enamasti õppetööd puudutavaid korralduslikke küsimusi. "Mõtteteaduse eelkursust ühes hingeteaduse ja eetikaga" õpetati 1924. aastal vastuvõetud õppekava järgi (ERA, f. 4217, nim. 1, t. 10, l. 53-54).

Aastal 1934 teostati ümberkorralduslik koolireform. Gümnaasiumi lõpetamiseks tuli nüüd kokku õppida 12 aastat. Keskkool muutus 1 aasta võrra pikemaks, gümnaasiumi moodustasid 10., 11. ja 12. klass. Nende muutustega seoses pandi keskkoolis maksma uued tunnikavad (ERA, f. 4209, nim. 1, t. 722, l. 97). Varasem "Mõtteteaduse eelkursus ühes hingeteaduse ja loogikaga" nimetati "Filosoofiaks". Distsipliini käsitleti sel õppaastal veel 1930. aastal vastuvõetud õppekava alusel. Kuna 1934. aastal muutus gümnaasium kaheharuliseks, humanitaar- ja reaalklassiks, siis õpetati seda sama koormusega kui 1930. vastuvõetud humanitaar- ja reaalharus (ERA, f. 4209, nim. 1, t. 722, l. 145).

Haridusministeerium kinnitas "Filosoofia" uue õppekava küll samal, 1934. aastal, kuid kehtima hakkas see alles järgmisel, 1935./36. õppeaastal (ERA, f. 4209, nim. 1, t. 722, l.

145). Õppekava koostamisel võeti arvesse aasta varem, 1933. aastal toimunud Eesti Õpetajate Liidu XI üldkongressil välja toodud argumenti, et filosoofia õpetamisel tuleks loobuda loogika süllogismide tuupimisest ja selle asemel tuleks pühendada rohkem aega filosoofilistele vooludele ja ilmavaate ning inimese mõtlemise arengu küsimustele ja et suuremat rõhku oleks tarvis panna tundekasvatusele (ERA, f. 2536, nim. 2, t. 441, l. puudub).

Õppeaine “Filosoofia” raames käsitleti filosoofiat, selle mõistet, ülesannet ja peaprobleeme, psühholoogiat, kõlbluse probleemi ja loogikat. 1934. aastal väljaantud õppekavas toodi esmakordselt välja ka aine õpetamise korralduslik pool. Õppetööd tuli seada nüüd nii, et see ergutaks õpilasi isetegevusele. Nendeks isetegevusteks peeti enesevaatlemist, üksikute psüühiliste nähtuste (nagu unenägude) kauemat või lühemat aega kestavat ülestähendamist, loogiliste harjutuste koostamist, võõraste mõttekäikude analüüsimist, filosoofiliste teostega tutvumist (ERA, f. 4209, nim. 1, t. 722, l. 148).

Psühholoogia õpetamisülesanneteks õppekava järgi olid: 1) tutvustada tähtsamaid hingelisi nähtusi ning nende uurimisviise; 2) süvendada arusaamist kõlblise isiksuse struktuurist, kõlblistest väärtustest ja kõlbluse olust. Psühholoogia õppekavasse kuulusid: organism ja hingeelu; aisting; tajus; kujutus ja assotsiatsioon; mälu ja õppimine; tähelepanu; fantaasia; mõtlemine ja keel; intelligents; tundmus; refleks; instinkt; tahe; temperament; karakter ja selle kasvatus; isiksus (majapidamisharus lapse vaimne elu, selle omapära ja arenguastmed); kõlbline isiksus; tahtevabadus; süüme; voorused; objektiivsed väärtused: perekond, rahvus, isamaa, riik, kultuur, humaniteet, religioon; kõlbluse olu: õndsus, kasulikkus, hüve (ERA, f. 4209, nim. 1, t. 722, l. 146-147).

Psühholoogia õppekava juurde lisati 1934. aastal esmakordselt ka seletus distsipliinist: “1) seda tuleb õpetada moodsa teadusliku psühholoogia vaimus, hoidudes igasugusest ebateaduslikust populaarpsühholoogiast. Aine käsitlemine olgu võimalikult konkreetne ja asjalik; seejuures harjutatagu õpilasi psüühiliste nähtuste iseseisvale ja täpsele vaatlemisele, analüüsimisele ja kirjeldamisele nii enese kui ka teiste juures. 2) Vastavalt sellele suurele tähtsusele, mida omab moodsas psühholoogias eksperiment, peab see

seisma tähtsal kohal ka psühholoogia õpetamisel gümnaasiumis. Klassis korraldatavad katsed peavad vastama järgmistele nõutele: a) iga katse olgu vastuseks selgesti ja täpselt formuleeritud küsimusele; b) katse olgu selline, et õpilased võiksid kas ise kõik sellest osa võtta või aktiivselt jälgida katse korraldamist teise isikuga, sel teel katsele kaasa elades; c) katse olgu seda laadi ja sedavõrd õpetaja poolt tehniliselt ette valmistatud, et selle korraldamine tunnis ei nõuaks liiga palju aega. Kuna tundide arv klassis on piiratud, siis on soovitatav korraldada väljaspool klassitunde väike psühholoogiline praktikum õpilastele. 3) Eksperimendi kõrval tuleb üksikute väidete selgitamiseks, illustreerimiseks ja tõestamiseks tarvilisel määral tarvitada ka teisel teel saadud materjali, näiteks igapäevasest elust, biograafiast, ilukirjandusest. Eriti tuleb seda silmas pidada keerulisemate hingeliste nähtuste juures, mida nii kerge ei ole tahteliselt välja kutsuda ja kus seetõttu katse korraldamine on piiratud. Paralleelselt normaalse täiskasvanud inimese hingeelu nähtustega tuleb vastavate küsimuste juures esitada andmeid ka lapse- ja loomapsühholoogia ning psühhopaatoloogia alalt. Üksikute küsimuste läbivõtmisel jälgitagu vastavalt ka psühholoogia rakenduslikku külge. 4) Üksikute käsitledavate küsimuste kohta tuleb veel järgmist tähendada. Andmeist närvikava ja meeleorganite anatoomia ja füsioloogia alalt tuleb piirduda minimaalsega, jättes nende alade üksikasjalisema käsitlelu loodusteaduse ülesandeks. Aistinguid tulevad üksikasjalisema vaatluse alla ainult nägemis- ja kuulmisaistingud, teiste aistingute liikide kohta antagu lühike ülevaade. Tajude käsitlemisel tuleb lähemalt peatuda ruumi-, samuti ka kuju-, aja- ja liikumistajul. Mälu juures tuleb peatuda ka ütlustepsühholoogial. Üksikasjalisemalt käsitlemist vajavad küsimused, mis omavad suure tähtsuse meie aja teaduslikus psühholoogias, samuti ka igapäevases elus, nagu näiteks õppimise protsess (õppimine inimese ja loomade juures), mõtlemine, intelligents, emotsioon, refleksid ja instinktid, tahe, karakter. Seoses fantaasiaga tuleb tähelepanu pöörata unenägudele. Isiksuse probleemi tuleb käsitleda nii, et siirdumine kõlblusele oleks loomulik. 5) Kui jätkub aega ja kui õpilaste enamikul on vastav huvi, siis on soovitatav käsitleda seoses esteetiliste elamustega mõni elulisem küsimus esteetikast või ühenduses usuliste elamustega mõni üldhariduse seisukohalt tähtsam probleem usupsühholoogiast” (ERA, f. 4209, nim. 1, t. 722, l. 149-150).

1934. aastal avaldas Haridus- ja sotsiaalminister vajalike õppevahendite nimekirja. Filosoofia vajalikuks õppevahendiks nimetati K. Ramuli õpikut “Psühholoogia” (EAA, f. 4643, nim. 1, t. 446, l. puudub). Seda ja ka varasemalt Haridusministeeriumi poolt määratud õpperaamatuid kasutati 1934. aastal kinnitatud “Filosoofia” õppekava õpetamiseks.

Aastal 1937, kui asuti keskkooli gümnaasiumi osa ümber korraldama, muutus õppeaine “Filosoofia” õpetamise koormus võrreldes varasemaga. Gümnaasiumi tunniplaan koosnes nüüd kohustuslike ainete plokist, gümnaasiumi haru valikmoodulist ja haru rõhutavatest vabaainetest. Kohustuslike ainete osas õpetati nii humanitaar- kui reaalharu 11. klassis filosoofiat koormusega 2 korda nädalas. Humanitaarharus, mis omakorda jagunes kaheks, ja reaalharus, mis jagunes kolmeks, lisandusid mõnes neist filosoofia lisatunnid. Võõrkeelega humanitaarharus anti lisatunde 10. klassis koormusega 1 kord ja 12. klassis koormusega 2 korda nädalas. Teises humanitaarharus, kus rõhutati vanu keeli, õpetati samuti filosoofiat lisaks kohustuslikule gümnaasiumi osale 12. klassis 1 kord nädalas. Reaalharu mitmesuguseid aineid rõhutavas klassis õpetati lisaks kohustuslikule “Filosoofiale” ka 10. ja 12. klassis õppeainet “Filosoofia ja kasvatusteadus” koormusega 2 korda nädalas (ERA, f. 4217, nim. 1, t. 12, l. 23). Kasvatusteaduse osa õpetati 1934. aastal väljaantud “Filosoofia” õppekava alusel, mis lisaks filosoofia distsipliini õppekavale sisaldas endas ka kasvatusteaduse õppekava osa (ERA, f. 4209, nim. 1, t. 722, l. 145).

Pärnu naisgümnaasiumi mõtte- ja kasvatusteaduse kirjanduse hulka ajavahemikus 1918-1940 kuulusid peale Haridusministeeriumi määratud õpikute ka: J. Tork “Intelligentsustestid” ja “Eesti laste intelligents”, ajakiri “Kasvatus” ja “Eesti kool”, A. Koort “Sissejuhatus filosoofiasse”, J. Käis “Isetegevus ja individ, tööviis”, H. Roos “Temperamendid”, K. Ramuli “Ihu ja hing” ja V. Freymann “Tunnetusteooria” (EAA, f. 4643, nim. 1, t. 200, l. 180).

1940. aasta suvel kinnitati ENSV üldharidusliku kooli ülemineku tunnikava. Keskkooli 7.-12. klassi kohustuslike ainete hulka ei kuulunud enam õppeaine, mille raames oleks käsitletud psühholoogiat (ERA, f. 2013, nim. 1, t. 968, l. 409). Peeter Tulviste sõnul (vestlus Tartus, 2013) on Rubanovitš öelnud, et kui USA-s vohas psühhoanalüüs, siis

NSVL seda ei vajanud, sest ühiskonnakorraldus ise tagas inimestele rahulolu. See fakt kajastab kultuuri käsitlemist inimesest ja selle seotust või mitteseotust psühholoogiaga.

3. PSÜHHOLOOGIA ÕPPERAAMATUD

Esimeseks psühholoogia õpperaamatuks, mida kasutati aastatel 1919-1922 õppeaine “Hingeteadus ja loogika” õpetamiseks oli Georgi Tshelpanowi “Psühholoogia õperaamat”. 1923. aastal teatas Haridusministeerium Wilhelm Jerusalemi “Psühholoogia õperaamat” ilmumisest ja 1924. aastal Harald Höffdingi “Psükoloogia pääjooned- kogemuse põhjal” ilmumisest. Mõlemad õpikud määrati lisaks Tshelpanowi õpperaamatule õppeaine “Mõtteteaduse eelkursus ühes hingeteaduse ja eetikaga” õpetamiseks. Neljandaks psühholoogia õpikuks 1934. aastal sai Haridusministeeriumi poolt õppeaine “Filosoofia” jaoks kinnitatud Konsantin Ramuli “Psühholoogia”.

1917. aastal oli eesti psühholoogiaalane kirjavara jõudnud selleni, et avaldati esimene psühholoogia algteadmisi koondav õpperaamat. Selleks oli Tshelpanowi “Psühholoogia õperaamat”, mida vene keeles oli antud välja juba mitukümmend tuhat eksemplari. Eesti keelde tõlkija Nikolai Kann selgitab raamatu järelsõnas, et Eestis oli selleks ajaks tekkinud huvi selle ülitähtsa teaduse vastu, kuid selle hetkeni olid eesti ajakirjad ja ajalehed avaldanud vaid üksikuid psühholoogia alaseid artikleid (Tshelpanow, 1917).

1921. aastal ilmus Jerusalemi “Psühholoogia õperaamat”, mis oli tõlgitud August Kuksi ja redigeeritud Alfred Koorti poolt. Koort juhib saatesõnas tähelepanu antiikaja kreeklastele ja roomlastele, kes pidasid kõrgeimaks tarkuseks enese tundmist. Kuksi hinnangul pole hiljem hingeelu vastu sama suurt huvi tuntud kui looduse, tehnika, poliitika, äri ja isegi kunsti vastu. Tema arvates on aga vaimuelu kõige huvitavamaks uurimisobjektiks. Kuks oli seisukohal, et suureks õnneks oli osutunud see, kui koolipoliitika loojate keskel hakati aru saama, et noorsoo ettevalmistus eelseisvaks eluks ilma filosoofiale keskendumata on ühekülgne ja puudulik (Jerusalem, 1921).

Höffdingi “Psükoloogia pääjooned – kogemuse põhjal” esimene osa ilmus 1923. aastal ja kaks järgmist 1924. aastal. Tõlkija Karl Freiberg kirjeldab esimese osa eessõnas, kuidas 1920ndatel ilmus paar tõlkeraamatut, mis sisuliselt, keeleliselt ja seletuse poolest olid pädevad lugejat tutvustama filosoofia algteadmistega ja seda sissejuhatavate distsipliinidega - psühholoogia ja loogikaga. Freibergi jaoks osutus Höffdingi raamat oluliseks tõlkida selle põhjalikkuse ja asjakohasuse tõttu. Tema arvates oli see üheks parimaks introspektiivse psühholoogia käsiraamatuks, mille tõttu oli seda tõlgitud paljudesse keeltesse. Tema sõnul on raamat väike, kuid sisukam kui mõned mitmekõitelised teosed, esitlusviisilt selge, ülevaatlik, võrdlemisi rahvalik ja kogemuslikkusel põhinev. Psühholoogilisi nähtusi valgustatakse üldfilosoofilises käsitluses laiemalt ning ei jääda pidama eripsühholoogiliste uurimuste juurde. Teatavas mõttes on raamat ka sissejuhatuseks filosoofiasse (Höffding, 1923).

Ramuli “Psühholoogia”, mis koosneb kahest eraldi ilmunud vihust, sisaldab rohkelt illustratsioone. I vihk ilmus 1932. aastal ja II vihk 1933. aastal. Autor kirjutab eessõnas, et tundis kohustust tõsta eesti keskkoolidest filosoofiliste ainete õpetamise taset. Ramul hindab seda õpperaamatut võimeliseks lugejale üksikasjalikult seletada psühholoogia põhiprobleeme (Ramul, 1932).

4. MIS ON ÕPPERAAMATUTE JÄRGI PSÜHHOLOOGIA JA KUIDAS SEDA UURITAKSE

Tshelpanowi (1917) “Psühologia õperaamat” käsitleb autori sõnul hingeteaduse empiirilist osa. Hingeteaduse aineks nimetatakse psüühilisi nähtusi nagu mõtted, tunded, tahtmised jms. Neid nimetatakse “psüühilisteks olekuteks” ja “teadvuse olekuteks”. Teadvuse oleku mõistet autor ei selgita, pidades seda piisavalt mõistetavaks, sest seda teab igaüks, kes üht või teist hingelist olekut on üle elanud.

Tshelpanowi (1917) õpperaamatu järgi tuleb hingeteadlasel mitmesuguseid andmeid uurida, mis jaotuvad kolmeks kategooriaks. Esimese kategooria alla kuuluvad elajate, lapse ja võrdleva hingeteaduse andmed (viimast nimetatakse “rahvaste hingeteaduseks”, mille alla kuuluvad etnograafia, antropoloogia, ajalugu, kunst jne). Teise kategooria alla kuuluvad ebaloomulike ehk anormaalsete nähtuste andmeid (vaimuhaigused, hüpnootilised nähtused, uni, unenäod, pimedate, kurtummade ja teiste hingeelu). Kolmanda kategooria alla kuuluvad katselised (eksperimentaalselt tõestatud) andmed. Nende andmete põhjal saab Tshelpanowi teose järgi hingeteaduse jaotada kolmeks: tunnetusline hingeteadus, tundmusline hingeteadus ja tahteline hingeteadus, mida uuritakse isevaatluse, objektiivse vaatluse ja eksperimendi teel.

Jerusalemi (1921) “Psühholoogia õperaamatu” järgi on psühholoogia objektiks hingeelu ise, inimeste mälestused ja mõtted, veendumused ja kahtlused, rõõmud ja valud, soovid ja otsused – lühidalt kõik hingelised seisundid, mis inimene iga päev ja iga tund läbi elab. Jerusalemi teose järgi nimetatakse psüühiliste nähtuste läbielamist teadvuseks. “Meil on teadvus” tähendab, et inimestel on võime elada läbi psüühilisi nähtusi. Seega teadvuse all mõistame mitmesuguste psüühiliste nähtuste - mõtlemise, tunde, tahte - ühiseid jooni, kõigi psüühiliste nähtuste üleüldist omadust. Oma õpikus toob Jerusalemi

välja psühholoogia kolm põhifunktsiooni: tunnetus, tundmus ja tahe, mis on psühholoogia uurimisobjektiks.

Jerusalemi (1921) õpiku järgi jõuab psühholoogia tulemusteni vaatlemise ja eksperimentide teel. Psühholoogia omapäraks on enesevaatlus ehk introspektiivne vaatlus, mida psüühiliste nähtuste suures individuaalses erinevuses tuleb täiendada teiste vaatluse abil. Enesevaatluse puhul protokollitakse vaatleja sõnaliselt kirjeldatud kogemus. Eksperimentaalset meetodit tarvitatakse samasugustel alustel kui loodusteadusteski. Eksperimentaator loob tingimusi ja teisendab neid. Psühholoogia uurimise abiallikateks peab Jerusalemi veel: füsioloogiat, keeleteadust, etnograafiat, üleüldist ja kultuuriajalugu, kirjandust, kunsti, tähtsamate isikute autobiograafiaid, tunnustusi, vaimselt mahajäänute ja organi defektiga laste vaatlust, haiglast ehk rikutud hingeelu ilmutusi.

Esimeses Höffdingi (1923) “Psühholoogia pääjooned – kogemuse põhjal” osas piiritletakse psühholoogia hingeõpetusena. Autor seletab hingeõpetuse sisu selle kaudu, et materiaalseid nähtusi tunneme ainult teadvuse nähtuste kaudu. Kõik, mis võib kogemuse esemeks saada, koosneb aistingutest, tajumustest ja mõtlemisest. Seega koosneb kogemus ühelt poolt materiaalsest nähtusest ja teiselt poolt teadvuse nähtusest. Psühholoogia uurib mittemateriaalset kogemuse kolmjaotust: tunnetamist, tundmist ja tahtmist.

Autor peab oluliseks õpiku “Psühholoogia pääjooned – kogemuse põhjal” esimeses osas selgitada, et psühholoogiline uurimus on midagi nii välise looduse käsitusest kui ka metafüüsilisest spekulatsioonist. Psühholoogia kasutab sisemist vaatlust, mida tuleb täiustada teiste vaatlemise teel, ja eksperimenti. Psühholoogilist vaatekohta tuleb täiendada füsioloogiliste ja ajalooliste uurimuste abil (Höffding, 1923).

Ramuli (1932) õpperaamatu “Psühholoogia” järgi on psühholoogia hingeteadus, mis uurib teaduslikult seesuguseid nähtusi nagu nägemine, kuulmine, kompimine, kujutlemine, õppimine, mõtlemine, lõbu- ja norutundmine, soovimine jne. Uurides hingelisi nähtusi, tuleb psühholoogial uurida ka teatava määrani kehalisi nähtusi. Seega

on psühholoogia indiviidi nii hingelise kui kehalise tegevuse teaduslik uurimine.

Ramul (1932) toob oma teoses välja et, selle aja psühholoogid olid jõudnud arvamusele, et hingeliste nähtuste teaduslik tunnetus on võimatu ja seetõttu tuleks psühholoogial piirduda inimeste ja loomade otseselt vaadeldava käitumise uurimisega. Seesugust psühholoogia suunda, kus toetutakse käitumise vaatlusele ja kirjeldamisele, nimetatakse käitumispsühholoogiaks, biheiviorismiks. Ramul oli arvamusel, et hingeliste nähtuste uurimine on olulisel kohal ja nende uurimise asendamine käitumise uurimisega ei võimalda käitumist ennast rahuldavalt seletada. Biheiviorism ei saa psühholoogia küsimustele lõplikku seletust anda.

Hingelisi nähtusi saab Ramuli (1932) õpperaamatu "Psühholoogia" järgi uurida nii enese kui teiste vaatlemise teel. Enese vaatlus jaguneb otseseks ehk introspektiivseks ja tagasivaatavaks ehk retrospektiivseks enesevaatluseks. Erilisel kohal psühholoogias on Ramuli järgi eksperiment, mis võimaldab hingelisi nähtusi otseselt esile kutsuda ja neid mõjutada. Eksperiment võimaldab: a) uuritavaid nähtusi korduvalt esile kutsuda ja neid niiviisi paremini vaadelda b) uuritavate nähtuste üksikuid tingimusi mitmeti varieerida ja seega paremini kindlaks teha, missugune tähtsus on igal tingimusel c) teiste poolt varem korraldatud katseid samades tingimustes uuesti korraldada ja neid niiviisi kontrollida. Katse võib olla kas kvalitatiivne või kvantitatiivne. Kvalitatiivse katse puhul uuritakse Ramuli järgi hingelist nähtust sisuliselt ja tema omadusi. Kvantitatiivse katse puhul saadakse teatava nähtuse kohta arvulisi andmeid. Eksperimentaalse meetodi alla kuulub ka küsimuslehe ehk ankeedi meetod, kus suurel arvul isikutel palutakse vastata enese kohta psühholoogilise sisuga küsimustele.

TULEMUSED

20. sajandi alguses saatis Euroopas suur edu reformipedagoogikat, mis valmistas noori varasemast enam ette eluks ja tööks moodsas ühiskonnas. Uute seisukohtade väljatöötamisel toetuti psühholoogia ja eksperimentaalpedagoogika saavutustele. Õppetöö eesmärgiks seati laste individuaalsete ja sünnipärase võimete arendamine. Traditsioonilises pedagoogikas oli keskpunktis olnud õpetaja. Uues koolis sai märksõnadeks õpilase aktiivsus ja isetegevus. Õppematerjalid viidi vastavusse laste arengutasemega (Andresen, 2003).

Eesti Ajutine Valitsus võttis 1918. aastal hariduselu sihiks ühtluskooli loomise, mis töötaks reformipedagoogikast pärineval töökooli põhimõttel. Sellest tulenevalt hakati koolielu järk-järgult reformima. Uuendusideed leidsid esialgu vähest kõlapinda, sest õpetajaskond oli pedagoogilise ettevalmistuse poolest ebaühtlane. Eesti rahvusliku kooli edendajateks kujunesid eesotsas Peeter Põld ja Johannes Käis, kes tähelepanelikult jälgisid pedagoogikateaduse arengut Lääne-Euroopas (Andresen, 2003).

Ajaperioodil 1918-1940 vastu võetud hariduselu korraldavate seaduste ja määrustega muutusid nii koolitüübid kui nendes õpetatavad õppeaineid. Algkooli moodustasid 1919. aastal 3 esimest klassi ja keskkooli 4.-11. klass. Sama aasta teises pooles muudeti aga koolisüsteemi, kus algkooli moodustas 4 esimest klassi, 5. ja 6. klass nimetati kõrgemaks algkooliks ja 7.-11. klass nimetati keskkooliks. Kuni “Avaliku algkooli seaduse” ja “Avalike keskkoolide seaduse” vastuvõtmiseni töötasid koolid paljuski võõrvõimude endiste seaduste järgi. 1920. aastal ja 1922. aastal vastuvõetud algkooli- ja keskkooliseadusega kinnitas Eestis kanda Euroopas levinud reformipedagoogika põhimõtetele toetuv kaheastmeline ühtluskool: algkooli moodustasid 1.-6. klass ja keskkooli 7.-11. klass, mis jagunes kutselisteks harudeks. Ühtluskool lõi algkooli lõpetajatele võimaluse pääseda edasi kesk-, täiendus- või kutsekooli. Järgmine suurem

hariduselu ümberkorraldamine toimus 1934. aastal, mil üldharidus muudeti kolmeastmeliseks. Algkooli, keskkooli ja gümnaasiumi läbimiseks kulus 12 aastat (4+5+3 või 6+3+3). Keskkool muutus kahetüübiliseks, 5 aastaseks progümnaasiumiks ja 3 aastaseks reaalkooliks. Aastal 1940, pärast Eesti okupeerimist kehtestati nõukogulik koolikorraldus, millega mindi tagasi kaheastmelisele koolisüsteemile, 1.-6. klass nimetati algkooliks ja 7.-12. klass keskkooliks.

Õpetamine üldhariduslikes koolides toimus haridusministeeriumi poolt määratud õppekavade ja õpperaamatute järgi. Laiale avalikkusele tuntud õpetaja Kaarel Praakli pidas uusi õppekavasid ja programme meie iseseisvusaegse kooli silmapaistvamaks tulemuseks. Tema sõnul leidsid õppekavades õige kajastuse kooliuuendusliikumise didaktilised ja pedagoogilised ideed: töökooli põhimõtted, keskustusnõuded, lapse huvide arvestamine, individuaalse töö rõhutamine (Andresen, 2003).

Antud seminaritöös uuritud arhiivandmete põhjal õpetati psühholoogiat aastatel 1918-1934 keskkooli astmes ja aastatel 1934-1940 gümnaasiumi astmes kohustusliku aina, kuid seda mitte iseseisva distsipliinina. Algkooli tunnikava ei sisaldanud uuritava perioodil õppeaineid, mille raames oleks käsitletud psühholoogiat.

Aastatel 1919-1923 õpetati psühholoogiat keskkooli õppeaine "Hingeteaduse ja loogika" raames. Seoses "Avalike keskkoolide seadusega" muutus aastal 1923 õppeaine nimetus "Mõtteteaduse eelkursuseks ühes hingeteaduse ja loogikaga". 1930. aastal sai tütarlaste majapidamisharus õppeaine "Mõtteteaduse eelkursus ühes hingeteaduse ja eetikaga" nimeks "Mõtte- ja kasvatusteadus ühes kasvatuspraktikaga". 1923. aastal kinnitatud majapidamisharu tunnikavas oli kasvatusteadus koos lastehoiuga ja praktikaga eraldi kohustusliku õppeainena ja humanitaarharus kasvatusteadus koos lastehoiuga valitava õppeplokina. 1934. aastal, kui teostati ümberkorralduslik koolireform, sai õppeaine nimetuseks "Filosoofia". Kasvatusteadus ei kuulnud enam kohustuslike ainete hulka, vaid oli gümnaasiumi valitavate ainete hulgas aina "Filosoofia ja kasvatusteadus". 1940. aastal kinnitatud ENSV keskkooli tunnikavas ei õpetatud distsipliini, mille raames oleks käsitletud psühholoogiat.

“Hingeteadust ja loogikat” õpetati aastatel 1919-1922 Vene poeglaste keskkoolide õppekava alusel. Käsitleti rohkem hingeteaduse uurimisala ja kognitiivse psühholoogia – mõtlemise, mälu, tähelepanu jms – aspekte. 1922. aastal ilmus esimene Eesti Vabariigi ajal väljatöötatud “Hingeteaduse ja loogika” õppekava, mille järgi õpetati õppeainet sel ja järgmisel, 1923. aastal. Õppekavasse lisandusid peale varasema näiteks närvisüsteemi, Weber-Fechner seaduse ja eneseteadvuse käsitlemine. Õpperaamatuks oli sel perioodil G. Tshelpanowi “Psühholoogia õperaamat”, mis ilmus 1917. aastal ja oli esimene eesti keelde tõlgitud psühholoogiaõpik. 1923. aastal võeti kasutusele ka 1921. aastal eesti keelde tõlgitud W. Jerusalemi “Psühholoogia õperaamat”, millega püüti juhtida tähelepanu õppeaine õpetamise olulisusele. Õppeaine “Hingeteadus ja loogika” õppekoormuseks aastatel 1919-1923 oli kokku 2 õppetöö ühikut (õppetöö ühiku arvutamise aluseks on õppekoormustete summeerimine klasside lõikes, näiteks 10. klassi koormus 1 kord nädalas liidetud 11. klassi koormusega 1 kord nädalas).

Aine “Mõtteteaduse eelkursus ühes hingeteaduse eetikaga” õppekava kinnitati 1924. aastal ja selle järgi õpetati kuni 1935. aastani. Kui varasemalt kasutati õppekavas hingeteaduse ja selle käsitluse mõistet, siis nüüd asendati see psühholoogia mõistega. Psühholoogiat hakati õpetama kolme peamise uurimisvaldkonna – tunnetuse, tundmuse ja tahtmuse – raames, mis omakorda jaotusid alajaotusteks. Õpperaamatuks kinnitati lisaks varasematele veel 1923. ja 1924. aastal kolmes osas eesti keelde tõlgitud H. Höffdingi “Psükoloogia pääjooned – kogemuse põhjal”, mida peeti asjakohasemaks kui varasemalt ilmunud õpikuid. “Avalike keskkoolide seaduse” vastuvõtmisega hakati õppeainet “Mõtteteaduse eelkursus ühes hingeteaduse ja eetikaga” õpetama erinevates harudes erineva koormusega. Kõige suurem õppekoormus oli reaal-, kommers- ja tütarlaste majapidamisharus, kokku 4 õppetöö ühikut. Humanitaar- ja põllumajandusharus jäi õppekoormus samaks, mis oli olnud aastatel 1919-1923: 2 õppetöö ühikut, mis oli poole võrra väiksem reaal-, kommers- ja tütarlaste majapidamisharu õppetöö ühikust. 1926. aastal suurendati humanitaarharus õppekoormust 3 õppetöö ühikule. Reaal- ja kommerssharus vähendati õppekoormust 2 õppetöö ühikule. Samuti vähenes õppekoormus majapidamisharus, 3 õppetöö ühikule. Põllumajandusharus jäi õppekoormus samaks: 2 õppetöö ühikut. 1930. aastal muudeti keskkooli tunnikavasid eesmärgiga vähendada õpilaste ülekoormust. Õppeaine

“Mõtteteaduse eelkursus ühes hingeteaduse ja loogikaga” õppekoormus humanitaar- ja majapidamisharus aga vastupidiselt suurenes ning reaalselt, kommerts- ja põllumajandusharus jäi samaks, nagu kinnitati 1926. aasta kavas. Humanitaarharus suurenes õppekoormus 4 õppetöö ühikule ja majapidamisharus vastavalt kas 7 või 5 õppetöö ühikule.

1935. aastal võeti kasutusele “Filosoofia” õppekava, mis sisaldas õppetöö korralduslikku seletust, mida varasematesse õppekavadesse polnud lisatud. Õppeaine raames tuli lisaks teoreetilise osa läbimisele teha ka praktilisi ja eksperimentaalseid ülesandeid. Lisaks varasemale hingeliste nähtuste ja uurimisviiside tutvustamisele lisati õppekavasse isiksuse käsitlemine ja sotsiaalsühholoogiaga seonduvad aspektid. Õppekava oli varasematega võrreldes oluliselt põhjalikum ja täpsemalt oli lahti seletatud, kuidas õppeainet õpetada. Õppekava õpetamiseks lisati juba varasemalt kinnitatud õpikute juurde 1932. ja 1933. aastal kahes osas ilmunud K. Ramuli “Psühholoogia”. Ramul, keda peetakse Eesti psühholoogiterminoloogia rajajaks, tahtis enda õpikuga tõsta psühholoogia õpetamise taset. Tema õpperaamat oli oluline ka seetõttu, et see oli esimene Eesti autori poolt koostatud psühholoogiaõpik. Kuni 1937. aastani õpetati õppeainet 1930. aastal kinnitatud humanitaar- ja reaalharu 3 viimase klassi tunnikava alusel. Alates 1937. aastast, kui võeti vastu uus gümnaasiumi tunnikava, määrati õppeaine “Filosoofia” kohustuslikuks õppekoormuseks 2 õppetöö ühikut. Võõrkeeli rõhutavas humanitaarharus õpetati “Filosoofiat” lisaks 3 õppetöö ühiku ulatuses, õppekoormusega kokku 5 õppetöö ühikut. Vanu keeli rõhutavas humanitaarharus õpetati lisaks 1 õppetöö ühiku ulatuses, õppekoormusega kokku 3 õppetöö ühikut. Mitmesuguseid aineid rõhutavas reaalharus lisati õppekoormusele juurde 2 õppetöö ühikut, nii et õppekoormus oli kokku 4 õppetöö ühikut.

Kõik neli psühholoogiaõpikut, mis olid Haridusministeeriumi poolt aastatel 1918-1940 psühholoogia õpetamiseks kinnitatud, rõhutasid, et psühholoogia on eksperimentaalne teadus, mis uurib vaatluse ja eksperimendi teel kolme peamist psühholoogia funktsiooni, tunnetust, tundmist ja tahtmist. Täpne seletus uurimisalast ja uurimismeetodist erinevates õpikutes erines, mis on mõistetav, sest õpiku eesmärgiks üldiselt ongi nähtusi kirjeldada ja seletada, mida erinevad autorid tulenevalt

lähenemisviisist teevad erinevalt. Jerusalemi ja Höffdingi õpperaamatute käsitus on rohkem spekulatiivne ning Tshelpanowi ja Ramuli oma eksperimentaalne.

Tshelpanowi “Psühologia õperaamatu” järgi tegeleb psühholoogia psüühiliste nähtuste ehk teadvuse olekute uurimisega. Autor ei pea oluliseks seletada, mis teadvuse olek täpselt on, sest leiab, et igaüks teab seda kogemuse põhjal. Jerusalemi “Psühholoogia õperaamatu” järgi on psühholoogia objektiks samuti psüühilised nähtused ehk teadvus. Kuid teadvust defineeritakse kui mõtlemise, tunde ja tahte ühiseid jooni, mis on psühholoogia põhifunktsiooniks ja uurimisobjektiks. Höffdingi õpikus “Psühholoogia pääjooned- kogemuse põhjal” seletatakse psühholoogia uurimisala materiaalse ja mittemateriaalse kaudu. Psühholoogia uurib mittemateriaalseid teadvuse nähtusi, tunnetamist, tundmist ja tahtmist. Ramuli “Psühholoogia” järgi uurib psühholoogia indiviidi hingelist ja kehalist tegevust, hingelisi nähtusi ei saa seletada ilma käitumise uurimiseta.

Tshelpanowi “Psühologia õperaamatu” järgi tuleb kõigepealt koguda kolmesuguseid andmeid, mille põhjal jaotada hingelised nähtused kolme kategooriasse: tunnetuslikud, tundmuslikud ja tahtelised nähtused, mida edasi tuleb uurida isevaatluse, objektiivse vaatluse ja eksperimendi teel. Jerusalemi ja Höffdingi järgi kasutab psühholoogia vaatlust ja eksperimenti, vaatlus jaguneb nagu Tshelpanowi õpiku järgigi enese ja teiste vaatluseks. Vastupidiselt Tshelpanowi õpikule tuleb Jerusalemi ja Höffdingi õpiku järgi vaatlust ja eksperimenti täiendada abiallikate uurimisega. Tshelpanowi õpiku järgi tuli uurimist alustada abiallikatest. Ramuli õpiku järgi kasutab psühholoogia vaatlust, mis jaguneb enesevaatluseks ja tagasivaatavaks vaatluseks, eksperimenti ja küsimustikku. Ramuli õpik erineb teistest õpikutest selle poolest, et annab täpsema seletuse psühholoogia teaduslikust uurimisest.

ARUTELU JA JÄRELDUSED

Psühholoogiat õpetati aastatel 1918-1940 üldharidusliku kooli viimastes klassides. Alguses, kui koolisüsteem oli kaheastmeline, siis keskkooli osas ja hiljem kolmeastmelises koolisüsteemis gümnaasiumi osas. Psühholoogiat õpetati õppeaine raames, mida vaadeldaval perioodil nimetati kolmel erineval viisil ja mis sisaldas endas ka teisi õpetatavaid valdkondi. “Hingeteaduse ja loogika” osas käsitleti psühholoogiat ja loogikat, aines “Mõtteteaduse eelkursuses ühes hingeteaduse ja eetikaga” käsitleti filosoofiat, loogikat, psühholoogiat, metafüüsikat ja eetikat ning õppeaine “Filosoofia” sisaldas filosoofiat, psühholoogiat, kõlbluse probleemi ja loogikat. Kuna psühholoogiat ei õpetatud iseseisva distsipliinina, on ainult õppeaine koormuse järgi raske järeldusi teha, kui palju täpselt psühholoogia õpetamisele rõhku pandi. See võiks olla edaspidiseks uurimisteemaks. Siiski saab uuritud andmete põhjal väita, et psühholoogia õpetamise osatähtsus uuritaval perioodil kasvas rohkemal või vähemal määral, olenevalt õppeharu spetsialiteedist. Minimaalne õppekoormus püsis uuritud perioodil stabiilsena. Psühholoogia õppekava täienes aastatega nii õpetamise sisu kui õpetamismeetodite poolest. Õpikud, mis kinnitati Haridusministeeriumi poolt õppekava õpetamiseks, olid psühholoogia õpetamise jaoks olulised erineval moel, sest rõhutasid distsipliini erinevaid külgi. Õpperaamatud aga määratlesid psühholoogiat kui teadust sarnaselt. Õpikute ja õppekava sisu põhjal võib kultuuriruumi kohta laiemalt öelda, et inimesekäsitus toetuti vaimsetele protsessidele, käitumisele ja nendevahelistele seostele. See ühildub läänemaailma inimolemuse käsitlemisega, kus inimene on teaduslik uurimisobjekt, keda on võimalik objektiivselt kirjeldada. Antud töö piiranguks on see, et see ei käsitle majapidamisharu õppeaine “Mõtte- ja kasvatusteadus ühes kasvatuspraktikaga” õppekava. See, kas selles õppeaines käsitleti psühholoogiat sarnaselt teistes õppeharudes õppeaine “Mõtteteaduse eelkursus ühes hingeteaduse ja

loogika” raames, võiks kuuluda edaspidise uurimise alla. Lisaks saaks uurida kasvatusteaduse käsitlust antud perioodil ja selle seotust psühholoogiaga.

KIRJANDUSE LOETELU

Ajalooarhiiv (EAA)

F 409 - Pärnu I Gümnaasium

F 4643 - Pärnu II Gümnaasium

Andresen, L. (2003). *Eesti kooli ajalugu algusest kuni 1940. aastani*. Avita, lk 168, 172, 178.

Elango, A. (1975). *Eesti kooli ja pedagoogilise mõtte ajaloost*. Tartu Riiklik Ülikool, lk 146.

Ennoja, H. (2009). *Esimeste eestikeelsete psühholoogiaõpikute võrdlev iseloomustus*. Tartu Ülikooli psühholoogia instituut. [Seminaritöö]. Tartu.

Höffding, H. (1923). *Psükoloogia Pääjooned kogemuse põhjal (I osa)*. Viienda saksakeelse väljaande järele tõlkinud Freiberg. K., Tallinna Eesti kirjastuse ühisus, lk 3-5, 26-36, 39, 140.

Jerusalem, W. (1921). *Psühholoogia õperaamat*. Tallinna kirjastus Varrak, lk 5, 13, 14, 17, 18, 20, 22-24, 40.

Ramul, K. (1932). *Psühholoogia (I osa)*. Tartu kirjastus Kool, lk 3, 5, 7-9, 14, 15, 17.

Riigiarhiiv (ERA)

F 2013 - Saare Maavalitsus

F 2536 - Narva Linnavalitsus

F 2966 - Tartu Linnavalitsus
F 3083 - Valga Tütarlastegümnaasium
F 3179 - Tartu I Gümnaasium
F 3232 - Otepää Linnavalitsus
F 4209 - Haapsalu Linnavalitsus
F 4217 - Haapsalu Gümnaasium

Tshelpanow, G. (1917). *Psühologia õperaamat (keskkoolidele ja iseõppimiseks)*.
Tallinn, G. Pihlaka raamatukaupuse kirjastus, lk 5, 6, 14, 25, 227.

Käesolevaga kinnitan, et olen korrektselt viidanud kõigile oma töös kasutatud teiste autorite poolt loodud kirjalikele töödele, lausetele, mõtetele, ideedele või andmetele.

Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

Anneliis Tali